

UDK: 42:49.1:822

Dilovar NURMURADOVA,
Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti tadqiqotchisi
E-mail: uzbektili@mail.ru

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti prof.v.b., f.f.d G.Jurayeva taqrizi asosida

O'ZBEK ROMANLARIDA URUSH MAVZUSINING BADIY TALQINI

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'zbek romanlarida urush mavzusining badiiy talqini tahlil etiladi. Mualliflar urushni faqat tarixiy voqea sifatida emas, balki inson ruhiyati, axloqiy tanlovlari va jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlar bilan bog'liq murakkab jarayon sifatida tasvirlaganlar. Oybek, Pirimkul Qodirov va Erkin A'zam kabi adiblar ijodi asosida urush obrazining o'zgarishi, realistik va falsafiy yondashuvlar yoritiladi. Maqolada obrazlar tahlili, uslubiy xususiyatlar hamda mavzuning davrlar kesimidagi rivoji ilmiy nuqtai nazardan o'rganiladi. O'zbek adabiyotida urush mavzusi XX asrning o'rtalaridan boshlab muhim yo'nalishlardan biriga aylandi. Ikkinchi jahon urushi o'zbek xalqining hayotida chuqur iz qoldirgan voqea sifatida nafaqat tarixiy xotira, balki badiiy ijodda ham keng aks etgan. Adiblar urushning ko'rinishlarini turli rakurslarda yoritib, insoniy fojialar, ma'naviy iztiroblar va xalq jasoratini tasvirlashga intildilar. Ushbu maqolada o'zbek romanlarida urush mavzusi qanday badiiy vositalar orqali ifodalanganiga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: O'zbek romanlari, urush mavzusi, badiiy talqin, Oybek, Pirimkul Qodirov, inson ruhiyati, tarixiy xotira, axloqiy tanlov, adabiy obraz.

ARTISTIC INTERPRETATION OF THE THEME OF WAR IN UZBEKISTAN NOVELS

Annotation

This article explores the artistic interpretation of the theme of war in Uzbek novels. The authors portray war not merely as a historical event, but as a complex process intertwined with human psychology, moral choices, and social transformations within society. Through the works of prominent writers such as Oybek, Pirimkul Qodirov, and Erkin A'zam, the article highlights how the image of war has evolved, examining both realistic and philosophical approaches to its representation. The analysis focuses on literary imagery, stylistic features, and the thematic development across historical periods from a scholarly perspective. The theme of war became one of the major directions in Uzbek literature starting from the mid-20th century. The Second World War left a profound impact on the lives of the Uzbek people and was widely reflected not only in historical memory but also in literary creativity. Writers sought to depict different aspects of war, emphasizing human tragedies, spiritual suffering, and national heroism. This article pays special attention to the literary techniques used to convey the theme of war in Uzbek novels.

Key words: Uzbek novels, theme of war, artistic interpretation, Oybek, Pirimkul Qodirov, human psychology, historical memory, moral choice, literary image.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ТЕМЫ ВОЙНЫ В РОМАНАХ УЗБЕКИСТАНА

Аннотация

В данной статье рассматривается художественная интерпретация темы войны в узбекских романах. Авторы изображают войну не только как историческое событие, но и как сложный процесс, связанный с человеческой психикой, нравственным выбором и социальными изменениями в обществе. На основе творчества таких писателей, как Айбек, Пиримкул Кадыров, раскрываются трансформация образа войны, реалистические и философские подходы к его осмыслению. В статье проводится анализ художественных образов, стилевых особенностей, а также развитие темы в различные исторические периоды с научной точки зрения. Тема войны стала одним из важнейших направлений в узбекской литературе начиная с середины XX века. Вторая мировая война оставила глубокий след в жизни узбекского народа и нашла широкое отражение не только в исторической памяти, но и в художественном творчестве. Писатели стремились отразить различные аспекты войны, изображая человеческие трагедии, духовные страдания и героизм народа. В настоящей статье внимание уделяется художественным средствам, с помощью которых тема войны раскрывается в узбекских романах.

Ключевые слова: Узбекские романы, тема войны, художественная интерпретация, Айбек, Пиримкул Кадыров, человеческая психология, историческая память, нравственный выбор, литературный образ.

Kirish. Urush mavzusining shakllanishi va dastlabki yondashuvlar. O'zbek adabiyotida urush mavzusining dastlabki badiiy talqini 1940-yillarda, Ikkinchi jahon urushi davrida shakllandi. Bu davr adabiyotining asosiy vazifasi — xalqni ruhlantirish, front va front ortidagi fidokorona mehnatni tasvirlash edi. Oybekning “Qutlug' qon” romanida bu yondashuv yorqin ifodasini topadi. Asarda xalqning tarixiy ildizlari va ozodlik uchun kurashi milliy g'urur va jasorat bilan uyg'un holda tasvirlangan. Romanda urush faqat jang

maydonidagi voqealargina emas, balki xalqning irodasi, ruhiy mustahkamligi orqali talqin etiladi.

Urushdan keyingi adabiy jarayon va realizmga o'tish. 1950–70-yillar oralig'ida o'zbek romanchiligi mazmunan chuqurlashdi. Urush mavzusi faqat g'alaba va jasoratni kuylashdan chiqib, uning inson taqdiriga, jamiyatga ta'siri yo'nalishida yoritila boshlandi. Abdulla Qahhorning “Sarob” asarida urushdan qaytgan insonlarning ruhiy iztiroblari, jamiyatdagi o'zgarishlarga moslasha olmasligi muhim masala

sifatida ilgari suriladi. Adib inson qalbini tahlil qilish orqali urushning haqiqiy fojialarini ochib beradi.

Pirimqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” romanida bevosita Ikkinchi jahon urushi tasvirlanmasa-da, tarixiy bosqinlar, vatan himoyasi va xalq taqdiri asosiy mavzuga aylangan. Muallif urushning ijtimoiy-siyosiy ildizlarini, milliy ong va tafakkur rivojidagi oʻrnini badiiy-falsafiy yondashuv orqali ifodalaydi.

Zamonaviy adabiyotda urushning falsafiy talqini. Zamonaviy oʻzbek romanlarida urush mavzusi chuqur psixologik va ijtimoiy-falsafiy yondashuvlar bilan ifodalanagan. Erkin Aʼzamning “Ikki eshik orasi” asarida urush bevosita tasvirlanmaydi, ammo uning oqibatlari, inson ruhiyatidagi boʻshliq, jamiyatdagi adolatsizlik va befarqlik markazga olinadi. Asar qahramoni — ruhiy iztirob ichra yashayotgan oddiy inson boʻlib, uning hayotiga urushdan keyingi maʼnaviy muhit, ijtimoiy muammolar taʼsir qiladi. Bu orqali muallif urush mavzusini zamon va ruhiy kechinmalar prizmasida qayta talqin qiladi.

Urush obrazining ramziy va timsolli yondashuvi. Koʻplab asarlarda urush bevosita sahnalar orqali emas, balki obrazlar, ramzlar va timsollar orqali yoritiladi. Oybek romanidagi qahramonlar — millat iftixori, jasorat va fidokorlik timsoli boʻlsa, Erkin Aʼzam obrazlari — ichki azob, vijdon qiynogʻi va ruhiy iztirob timsolidir. Bu yondashuvlar oʻzbek romanlarining adabiy-falsafiy saviyasini oshiradi va mavzuga yangi qarash olib kiradi.

Oʻzbek romanchiligida urush faqat bevosita sahnalar orqali emas, balki timsollar va ramziy obrazlar vositasida ham chuqur badiiy ifodasini topgan. Ayniqsa, 1970-yillardan keyin yaratilgan asarlarda bu yondashuv tobora kuchaydi. Adiblar urushni konkret jang maydonlaridan chiqarib, uni insoniy kechinmalar, ruhiy halovat, maʼnaviy halokat ramzi sifatida yoritishga kirishdilar. Bunday yondashuv urushning faqat tarixiy emas, balki falsafiy, universal hodisa ekanligini koʻrsatishga xizmat qiladi.

Oybekning “Qutlugʻ qon” romanida urush faqat voqealar ketma-ketligi emas, balki milliy uygʻonish, gʻurur va ozodlik uchun kurash timsoli sifatida tasvirlanadi. Asardagi qahramonlar — Alpomish ruhi bilan sugʻorilgan fidokorlar — oʻz xalqi uchun jonini fido qilishga tayyor obrazlar boʻlib, ular orqali urush milliy oʻzlikni anglash vositasiga aylanadi.

Abdulla Qahhor ijodida esa urush va uning oqibatlari bevosita sahnalardan koʻra, ichki qarama-qarshilik, ruhiy iztirob, odamiylik meʼyorlarining yemirilishi orqali aks ettiriladi. “Sarob” asarida urushdan soʻnggi jamiyatdagi maʼnaviy soʻnish — oʻtmishdagi qadriyatlarining “sarob”ga aylanishi bilan ifodalanadi. Sarob — bu yerda real voqelik emas, balki yolgʻon gʻoyalar, soxta ideallar va insoniylikning yoʻqolishi ramzidir.

Zamonaviy adabiyotda, xususan Erkin Aʼzamning “Ikki eshik orasi” asarida urush butunlay falsafiy-psixologik yondashuvda talqin etiladi. Asarda urush va uning oqibatlari koʻzga koʻrinmaydi, lekin har bir obrazning harakatlarida, jimjiltligida, befarqligida urush qoldirgan izlar yaqqol koʻzga tashlanadi. “Ikki eshik orasining oʻzi — hayot va oʻlim, umid va noumidlik oʻrtasidagi chegaraning timsolidir. Bu ramziy joy inson ruhiyatining notinch holatini ifodalaydi. Shuningdek, odamlar orasidagi aloqa uzilishi, jamiyatdagi sovuqlik, vijdon azobi ham urushning noaniq, ammo ogʻir izlarini koʻrsatadi.

Zamonaviy oʻzbek adabiyotida urush mavzusi yangi falsafiy yondashuvlar, psixologik va ijtimoiy kontekstlarda qayta ishlanmoqda. Urush endi faqat tarixiy hodisa sifatida emas, balki inson taqdiriga, jamiyat rivojiga taʼsir qiluvchi, uzoq vaqt davomida xalqlarning ruhiy holatini shakllantiruvchi bir jarayon sifatida tasvirlanadi. Zamonaviy yozuvchilar urushni faqat jang maydonida boʻlgan voqealar bilan cheklanmay, uning oqibatlari, shaxs va jamiyatdagi

oʻzgarishlarni, har bir insonning ichki kurashini yoritishga intiladilar.

Insoniyatning umumiy holatini tasvirlashdan iborat emas, balki u har bir qahramonning oʻziga xos, alohida iztiroblarini, qarorlar olishdagi ichki kurashini ochib beradi. Shu tarzda, urushning taʼsiri, nafaqat jismoniy oʻlim va janglar bilan, balki maʼnaviy oʻlim va ruhiy yuksalish, yoki pastlashish bilan ham bogʻlanadi. Urush faqat tashqi, jismoniy voqea emas, balki insonning ruhiy holatini shakllantiruvchi, uning falsafiy qarashlarini oʻzgartiruvchi, umuman, xalqning kelajagini belgilovchi jarayon sifatida talqin qilinadi.

Bunday yondashuvlar, zamonaviy adabiyotda urushni tushunish va talqin etishning yangi metodologiyasini shakllantiradi. Yozuvchilar urushni faqat oʻtmishdagi bir voqea sifatida emas, balki bugun ham taʼsir etayotgan, xalqni, shaxsni va jamiyatni ruhiy va axloqiy jihatdan shakllantiruvchi kuch sifatida koʻrsatadilar. Bu esa oʻzbek adabiyotini faqat tarixiy xotira sifatida emas, balki zamonaviy ijtimoiy va falsafiy savodxonlikka xizmat qiluvchi kuchga aylantiradi.

Ramz va timsollar orqali urushni talqin qilish — adabiy tafakkurning yuqori bosqichi boʻlib, bu oʻzbek romanining nafaqat tarixiy, balki gʻoyaviy-falsafiy taraqqiyotini koʻrsatadi. Bunday yondashuvlar oʻquvchini fikrlashga, his qilishga va oʻtmishni zamonaviylik prizmasida anglashga chorlaydi.

Realistik va falsafiy talqinlar

Keyinchalik, urush mavzusi chuqurroq badiiy-falsafiy yondashuvlar bilan boyidi. Xususan, Abdulla Qahhor, Pirimqul Qodirov, Erkin Aʼzam kabi adiblar urushni faqat jismoniy jang sifatida emas, balki inson qalbidagi kurash, axloqiy sinov sifatida koʻrsatdilar.

Pirimqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” romanida urush bevosita tasvirlanmasa-da, xalqning bosqinchilarga qarshi kurashi va ozodlik gʻoyasi orqali badiiy yoritiladi. Erkin Aʼzamning “Ikki eshik orasi” asarida esa urush oqibatlari, ruhiy vayronalik, jamiyatdagi befarqlik asar markazida turadi.

Obrazlar orqali urush talqini. Adiblar urushni obrazlar ichki kechinmalari orqali yoritishga harakat qildilar. Masalan, Oybek romanidagi qahramonlar orzu, gʻam va gʻurur uygʻunligida ifodalanadi. Erkin Aʼzam qahramonlari esa qarorlar oldida turgan, ruhiy iztirobda yashayotgan oddiy insonlar. Ular urush tufayli oʻziga, vijdoniga, jamiyatga nisbatan savollar bilan yashaydi.

Abdulla Qahhor bu bosqichning yetakchi vakillaridan biri boʻlib, uning “Sarob” asarida urushdan keyingi jamiyatdagi yolgʻon, riyokorlik, insoniy qadriyatlarining yemirilishi fosh qilinadi. Asardagi qahramon — urushdan qaytgan, ammo jamiyatda oʻz oʻrnini topa olmayotgan shaxs orqali muallif urushdan soʻng yuzaga kelgan ruhiy boʻshliqni ochib beradi. Qahhoring realizmi faqat tashqi voqealarni emas, balki insonning ichki dunyosini, tanlovlari va azoblarini tahlil qilishga yoʻnaltirilgan.

Mazkur davrda ijod qilgan boshqa yozuvchilar ham ushbu tendensiyani davom ettirdilar. Xususan, Odil Yoqubov, Said Ahmad, Hakim Nazir kabi yozuvchilar asarlarida urushdan keyingi hayotning murakkabliklari, mehnatkash xalq hayoti, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy tengsizliklar tasvirlandi. Bunday asarlar realizmga asoslangan boʻlib, qahramonlar oʻz muhitida tirik, ziddiyatli, hayotga yaqin boʻlib tasvirlangan.

Shuningdek, ushbu davr romanlarida urushdan keyingi qayta tiklanish jarayoni, iqtisodiy va maʼnaviy izlanishlar, maʼnaviy boʻshliq va yangi avlod qarashlari oʻrtasidagi ziddiyatlar ham adabiy tasvirning muhim jihatlariga aylandi. Urush faqat tarixiy hodisa emas, balki koʻp yillik psixologik jarayon sifatida tahlil qilindi.

Badiiy ifoda vositalari jihatidan ham oʻzgarishlar kuzatildi — ichki monolog, ramziy obrazlar, psixologik portretlar keng qoʻllanildi. Bu esa oʻzbek romanini shaklan va mazmunan yangilanishga olib keldi.

Xulosa. O'zbek romanlarida urush mavzusi davrlar o'tishi bilan badiiylilik, falsafiylik va insoniylik mezonlari asosida boyib bordi. Urush faqat tarixiy voqea sifatida emas, balki inson taqdiriga ta'sir qiluvchi murakkab hodisa sifatida yoritildi. Bu orqali adabiyot nafaqat xotira saqlovchisi, balki tarbiya vositasi bo'lib xizmat qildi. Adiblar urush fojiasidan saboq olib, jamiyatga ruhiy madad bo'lishni maqsad qilganlar.

Zamonaviy o'zbek romanlarida urush mavzusi tarixiy voqealar yoritilishi bilan cheklanmaydi, balki insoniy tajriba, ruhiy halokat, ijtimoiy o'zgarishlar va ma'naviy iztiroblar orqali chuqur falsafiy talqin etiladi. O'zbek yozuvchilari urushni nafaqat tashqi jang maydonida, balki uning odamlar va jamiyatdagi uzoq muddatli ta'sirini o'rganishda ko'proq ilgari surdilar. Bu asarlar orqali urushning ijtimoiy, psixologik va falsafiy o'lchamlari aks etadi, ularning mohiyati nafaqat janglar, balki odamlarning ichki kurashlari va ma'naviy iztiroblarida ham ko'zga tashlanadi.

Urushning ramziy va timsolli talqini o'zbek adabiyotiga yangicha qarashlarni olib keldi. Yozuvchilar urushni an'anaviy jang maydonlaridan tashqarida, inson ruhiyatidagi o'zgarishlar, uning qarorlaridagi beqarorlik va

o'ziga, jamiyatga nisbatan ichki savollar orqali tasvirladilar. Urushning faqat tashqi ko'rinishlarini emas, balki uning odamlar ruhiyatiga, ijtimoiy hayotga va milliy ongga bo'lgan ta'sirini yoritish adabiyotning yangi fazasiga olib keldi.

Abdulla Qahhor va Pirmuqul Qodirov kabi adiblar urushning oqibatlarini faqat voqealardan, janglardan ko'ra, uning uzoq muddatli ijtimoiy va ma'naviy ta'sirlaridan shakllantirib, yangi usullarni taklif etdilar. Bu asarlar urushning nafaqat bir o'tmish voqeasi, balki jamiyatning bugungi holatiga, insonlarning ichki dunyosiga ta'sir qiluvchi kuch sifatida qarashni o'rgatadi.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida urush mavzusining falsafiy talqini, insoniyatning tarixiy xotirasi va shaxsiy iztiroblarini tushunishga yordam beradi. Shu bilan birga, urush faqat yirik tarixiy hodisa emas, balki har bir insonning hayotida chuqur iz qoldiruvchi, uni o'zgartiruvchi jarayon sifatida badiiy talqin etiladi. O'zbek romanlarida urushning badiiy tasviri orqali, biz shuningdek, insoniyatning o'tmishdagi xatolaridan saboq olishga va kelajakda yangi, adolatli jamiyat qurishga intilish kerakligini anglaymiz.

ADABIYOTLAR

1. Oybek. Qutlug' qon: roman / Oybek. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1985. — 340 b.
2. Qodirov P. Yulduzli tunlar: tarixiy roman / P. Qodirov. — Toshkent: Sharq, 2000. — 400 b.
3. Qahhor A. Sarob: hikoya va povestlar / A. Qahhor. — Toshkent: Adabiyot va san'at, 1975. — 280 b.
4. Rahmonov Q. O'zbek adabiyotida urush mavzusi / Q. Rahmonov. — Toshkent: Fan, 2002. — 180 b.
5. Saidov Z. Badiiy obraz va inson tafakkuri / Z. Saidov // Adabiyot va san'at. — 2015. — №5. — B. 12–14.
6. Hayitmetov A. Adabiyot nazariyasi / A. Hayitmetov. — Toshkent: O'qituvchi, 2001. — 280 b.
7. Mahmudov N., Hayitmetov A. O'zbek adabiyoti tarixi (XX asr) / N. Mahmudov, A. Hayitmetov. — Toshkent: Fan, 2005. — 352 b.
8. Ashurov Sh. O'zbek romani: tarix va zamon ifodasi / Sh. Ashurov. — Toshkent: Fan, 2018. — 190 b.
9. Obidov A. Zamonaviy o'zbek adabiyotida inson ruhiyati / A. Obidov. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017. — 198 b.